

Garage of the People's Commissars' Council in the "Kommunar" complex in Kharkiv – architectural monument of Ukrainian Constructivism. History and present

Keywords: heritage protection, reconstruction, interwar modernism, constructivism, garage architecture, government center

Summary

The garage of the Council of People's Commissars (government) of the Ukrainian SSR was built in 1932 in the central part of Kharkiv as one of the supporting facilities of the government complex. The place for the garage was chosen on Girshman street, opposite the Kommunar residential building, built for members of the government and leading employees of the Council of People's Commissars.

In 1917-34 Kharkiv was the capital of Soviet Ukraine, the third largest city in the USSR in terms of the number of inhabitants, the most important financial, scientific and educational center. During the decade 1925-1935 a super-modern administrative center was built, and the formation of the largest industrial complex began. At the same time, modern residential complexes were being built; the city infrastructure was strengthened and modernized. The architecture of "Kharkiv constructivism" is a global phenomenon.

The most famous infrastructural objects of the capital Kharkiv are the General Post Office at the railway station square and the building of the Telephone Exchange in the complex of Dzerzhinsky square. They are described in the literature, have the status of architectural monuments, but they have not avoided damage.

The government garage was even less fortunate. The architectural quality of this small but exquisite piece of constructivist aesthetics has long been underestimated. The "closed" status of the object also did not facilitate its study. Until the mid-1980s the building was used as a garage for the regional party committee members. After the collapse of the Soviet Union, the building was privatized and changed

owners several times, simultaneously rebuilt and subjected to several barbaric repairs, quickly losing its original appearance.

The garage was built in 1928 four years before the Kommunar house, in the same quarter that the building in which the Council of People's Commissars (Radnarkom) had its seat at that time. The spatial connection "Radnarkom – the garage of Radnarkom – the dwelling house of Radnarkom" reproduces in miniature the "work-transport-housing" concept, which the constructivists used in Kharkiv when planning the government complex and in the construction of an industrial "linear city".

The original garage complex consisted of a one-story hall for 40 cars, a two-story office building with a basement, and a block of car repair shops. The composition of the street facade is formed on the contrast between the extended horizontal line of the machine room and the modest vertical line of the glazed staircase of the administrative building. Now the building, distorted beyond recognition by restructuring, is actively exploited. The space of the former garage houses a shopping center, which includes a chain supermarket, several boutiques, a pharmacy and a coffee shop. The former office housed an experimental theater and two service establishments with separate entrances from the street.

KhNUBA students were offered to prepare projects to restore the complex. They include two draft designs providing contrasting options for adapting the monument to new use while restoring its original appearance. The aim of the projects is to locate a complex of retro car lovers' club and the Polish Consulate General in Kharkiv.

Aleksander Buriak, Sc.D. in Theory of Architecture, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Head of the Chair, Professor. ICOMOS and Ukrainian Municipal Academy member, DOCOMOMO Ukraine Secretary General. Field of scientific interest: Theory and Methodology of the Architectural Professionalism Reproduction; History and Protection of Modern Movement Architecture Heritage. Personal exhibitions of painting and graphic. Contact: abouryak@yahoo.com, +38050 545 9967, www.alexander-bouryak.com

Mariia Rusanowa, Ph.D. student in Architecture and Urbanism at Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, . Field of scientific interest: History and Protection of Modern Movement Architecture Heritage in Ukraine. Contact: maryrusanova19@gmail.com, +380939710402

Aleksander Buriak, Mariia Rusanowa

Charkowski Narodowy Uniwersytet Budownictwa i Architektury, Charków, Ukraina

Garaż Rady Komisarzy Ludowych w kompleksie zespołu „Kommunar” w Charkowie – zabytek ukraińskiego konstruktywizmu. Historia i współczesność

Słowa kluczowe: ochrona dziedzictwa, rekonstrukcja, modernizm międzywojenny, konstruktywizm, architektura garażowa, centrum rządowe

1. Wprowadzenie

Od roku 1917 do roku 1934 Charków – wówczas trzecie pod względem demograficznym i strategicznym miasto ZSRR, a zarazem najważniejszy ośrodek finansowy, naukowy i edukacyjny – był stolicą radzieckiej Ukrainy. Szczególne znaczenie dla rozwoju miasta miała dekada lat 1925-1935. W ciągu tych zaledwie dziesięciu lat stworzono tu podwaliny wielkiego kompleksu przemysłowego, powstało nowe centrum rządowo-administracyjne przy monumentalnym placu Dzierżyńskiego (obecnie placu Swobody), zbudowano duże, nowoczesne osiedla mieszkaniowe i zmodernizowano całą infrastrukturę miejską¹. Architektura Charkowa z tego okresu reprezentuje tzw. „konstruktywizm Charkowski” i jest w historii nowoczesnej architektury fenomenem o znaczeniu światowym.

Do najsłynniejszych obiektów konstruktywistycznych centrum Charkowa zaliczyć można między innymi Poczta Główną na placu Privokzalnaya (placu Pryzdworcowym) oraz budynek Automatycznej Centrali Telefonicznej w kompleksie placu Dzierżyńskiego² (il. 1). Są one dobrze opisane w literaturze³ i wpisane do rejestru zabytków, co jednak nie uchroniło ich przed częściowym zniszczeniem i przebudową. Znacznie mniej szczęścia miał garaż Rady Komisarzy Ludowych przy ulicy Girshmana 16, znajdujący się w strukturze rządowego zespołu mieszkaniowego „Kommunar” przy ulicy Griszmana 17. Walory architektoniczne tego niewielkiego, ale znakomitego przykładu konstruktywistycznego dziedzictwa architektury do dziś pozostają niedocenione, a istniejący obecnie status prywatnej nieruchomości komercyjnej nie ułatwia jego eksploracji naukowej.

Zespół mieszkalny i garaż przy ulicy Griszmana zostały zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie gmachu, w którym w tamtych latach działała Rada Komisarzy Ludowych (obecny gmach Charkowskiego Muzeum Sztuki przy ulicy Kobiet Niosących Mirę). Było to zgodne z obowiązującą wówczas zasadą urbanistyczną budowy mieszkań w bezpośrednim sąsiedztwie zakładu pracy. W zasadzie między nimi powinien być powstać przystanek szybkiej komunikacji, najlepiej w obrębie zielonego pasa oddzielającego dom od miejsca pracy. W przypadku Domu dla członków Rządu rolę tę pełnił służbowy garaż Rady Komisarzy Ludowych. Ten sam garaż służył również mieszkańcom domu Biura Politycznego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (Bolszewików) Ukrainy (CK KP(B)U), znajdującego się przy pobliskiej ulicy Krasina 5 (obecnie ul. Manizera)⁴.

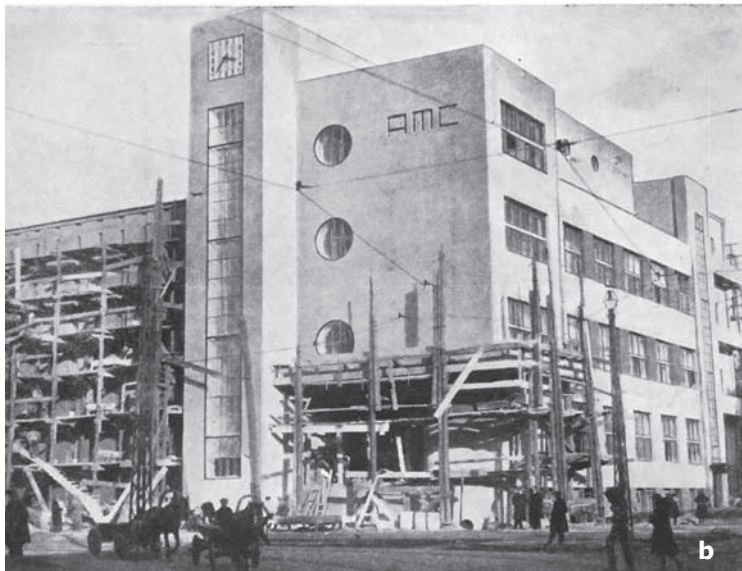
Trzeba w tym miejscu podkreślić, że zasada powiązania przestrzennego trzech funkcji „Dom-Transport-Praca” była obowiązująca dla całego nowego budownictwa w Charkowie w omawianym okresie. Zastosowano ją między innymi podczas budowy kompleksu rządowo-administracyjnego przy placu Dzierżyńskiego i jego infrastruktury mieszkaniowej. Złazszcza Dom Przemysłu Państwowego (Derżprom) i Dom Organizacji Projektowych znajdowały się w odległości spaceru od dedykowanych im obiektów mieszkalnych: kompleksu „Czerwony Przemysłowiec” przy alei Prawdy 5 (obecnie Niezależności Ave 5) zaprojektowanego przez architekta S.M. Kraweca w 1930 r. dla pracowników Derżpromu i „Domu Specjalistów” przy alei Prawdy 7 zaprojektowanego przez architekta L.S. Lemecha w latach 1934-1936 dla pracowników Domu Organizacji Projektowych. Linia tramwajowa została poprowadzona między kompleksem rządowym a jego dzielnicą mieszkalną, wewnątrz zielonego pasa bulwaru alei Prawdy, wsparta podwójnym pasem autostrady. Podobnie po drugiej stronie Charkowa, w układzie „miasta liniowego” składającego się z nowych gigantycznych fabryk i ich zaplecza

1. A. Leibfreid., Y. Polyakova, *Khar'kov. Ot kreposti do stolitsy: zametki o starom gorode* (Charków. Od fortecy do stolicy: notatki o Starym Mieście), Kharkiv: Folio 2004, s. 335

2. *Kharkiv buduye. Fotoal'bom* (Charków buduje. Album fotograficzny), P. P. Khitrov (red.), Kharkiv: Publikatsiya Kharkivs'koyi Mis'koyi Rady, 1931, s. 113

3. A. Buriak, *Luksus vertykalny. Oblicza modernizmu w architekturze. Paradygmat luksusu w architekturze modernizmu XX wieku*, [w:] „Trójęgłowy smok” – architektura dwudziestolecia międzywojennego na Górnym Śląsku (1922-1939), Ryszard Nakonieczny i Justyna Wojtas-Swoszowska (red.), Katowice: Śląsk, 2013, s. 21-28; Bouriak A., Rusanova M., *Dlaczego wspaniała architektura wczesnego ukraińskiego modernizmu jest mało znana na świecie i mało popularna na Ukrainie*, [w:] *Modernizm w Europie – Modernizm w Gdyni*, Maria Jolanta Sołtyś i Robert Hirsch (red.), Gdynia, 2019, № 6, s. 69-74.

4. *Khar'kov: „krasnyye” doma* (Charków: czerwone domy), [w:] *Khar'kov: novoye o znakomykh mesta. Stat'i i straniitsy krayevedcheskogo al'boma* (Charków: nowość o znanych miejscach. Artykuły i strony albumu historii lokalnej), <http://the-past.inf.ua/list-3-3-12.html> (dostęp: 27.08.2021)

1. Obiekty infrastrukturalne w stołecznym Charkowie: a. Poczta Główna, architekt A. Mordvinov, 1928-1930; b. budynek Automatem Centrali Telefonicznej, architekt V. Frolov, 1929-1930 (źródło: *Kharkiv buduye. Fotoal'bom*, P. P. Khitrov (red.), Kharkiv, 1931, s. 113)

2. Infrastructural objects of the capital Kharkiv: a. General Post Office, architect A. Mordvinov, 1928-1930; b. Automatic Telephone Exchange building, architect V. Frolov, 1929-1930 (source: *Kharkiv buduye. Fotoal'bom*, P. P. Khitrov (red.), Kharkiv 1931, p. 113)

mieszkaniowego „Nowy Charków” osiedla robotnicze oddzielone były linią komunikacji od położonych naprzeciwko stref przemysłowych. W 300-metrowym pasie zieleni ochronnej znajdowała się podwójna trasa samochodowa, linia tramwaju i kolej miejska. W latach siedemdziesiątych dobudowano do nich podziemną gałąź metra (il. 2, 3).

2. Zespół mieszkaniowy „Kommunar”

Historycy i badacze charkowskich obiektów architektury konstruktywistycznej z pierwszej połowy XX wieku nie zdołali jeszcze wystarczająco przebadać nawet dużych obiektów infrastrukturalnych tego okresu, a te mniejsze praktycznie pozostają zupełnie nieznanymi. W rezultacie próżno byłoby w literaturze szukać bliższych informacji o wzniesionym przy ulicy Griszmana zespole „Kommunar”, czy o stojącym przy nim garażu Rady Komisarzy Ludowych. Jednak w archiwach udało się odnaleźć oryginalny rysunek projektu kanalizacji dla tego zespołu, przedstawiający budynek mieszkalny, budynek garażowy i projektowany przy nim blok administracyjny (il. 4)⁵. Rysunek

5. Dim «Komunar» (Dom „Kommunar”), Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti [Archiwum Miasta Charkowa], P-1777, on.2, d.94, plan generalny, oryginalny rysunek, 1928 r.

powstał podczas budowy domu „Kommunar” i jest sygnowany przez architekta Aleksandra W. Lineckiego. W archiwum znajduje się również memorandum z 8 kwietnia 1931 r., skierowane do kierownika trustu Ukrtsivilbud Chełmno w sprawie przekazania środków na „deficytowe” materiały dla budowy garażu przy domu Rady Komisarzy Ludowych (Zhilstroykoop „Kommunar”) i sąsiedniego Domu Kierowcy. Dokumenty te sugerują, że obiekty stanowiły jeden kompleks, którego autorami byli dwaj charkowscy architekci A.W. Linecki i jego współpracownik V.I. Bogomołow.

Aleksander Wasiliewicz Linecki – znany ukraiński architekt, nauczyciel i naukowiec (il. 5) urodzony w Odessie – studiował w Charkowskim Instytucie Sztuki, pracował w Krasnojarsku (1907-1913), Aczyńsku (1908-1913), Omsku (1914-1921), Kijowie (1936-1938) i Charkowie (1922-1933 i 1938-1947). Przez dziesięcioletni okres charkowski Linecki pracował jako architekt Ogólnoukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego (do 1924), budowniczy rynku komunalnego Departamentu Ulepszeń (1924-1925), architekt Zarządu Klubu Biznesu (1924-1926), architekt zarządzania budową teatru klubowego Ukraińskiego Związku Pracowników Przemysłu Spożywczego (Kharchosmak, 1927-1930), dyrektor techniczny budowy w Administracji instytucji rozrywkowych i sekretarz wykonawczy międzynarodowego konkursu na projekt teatru masowej akcji muzycznej. Linetsky był współautorem pierwszego w ZSRR Pałacu Pionierów w Charkowie⁶, brał udział w różnych ogólnozwiązkowych i międzynarodowych konkursach, m.in. na budowę Derżpromu (1925) i Państwowego Teatru Muzycznego (1932). W sumie w Charkowie architekt zrealizował około 20 projektów, a kilkanaście pozostało na papierze⁷. W.I. Bogomołow – charkowski architekt i naukowiec – w latach 1924-1929 studiował w Charkowskim Instytucie Sztuki. Podczas pracy w Charkowie brał udział w projektowaniu pierwszych osiedli robotniczych: osiedla domów jednorodzinnych „Metalist” (1923-1924) przy Prospekcie Moskiewskim (wraz z arch. W.K. Trocenko, I.G. Taranowem-Belozerowem), osiedla im. Artema (1926-1929) przy ul. Plechanowskiej z udziałem arch. M.A. Zelenina i I.G. Taranowa-Belozerowa. Uczestniczył w budowie

6. *Dvoret's pyonero'v y oktyabryat (Palac Pionierów i Oktobrystów)*, [w:] *Kharkov: novoye o znakomykh mesta. Stat'i i stranitsy krayevedcheskogo al'boma (Charków: nowość o znanych miejscach. Artykuły i strony albumu historii lokalnej)*, <http://the-past.inf.ua/list-2-1-117.html> (dostęp: 27.08.2021).

7. Niektóre z tych projektów opisane są w *Esejach z historii architektury Ukraińskiej SRR. Okres radziecki (Zabolotnyy V. G. Narysy istoriyi arkhitektury Ukrayins'koyi RSR (Eseje o historii architektury Ukraińskiej SRR))*, Derzhavne vydavnytstvo literatury z budivnytstva ta arkhitektury URSR, 1957, 559 s.) Spuścizna Aleksandra Wasiljewicza nie została w pełni zbadana, większość jego osobistego archiwum z projektami zaginęła w Charkowie podczas wojny. Dzieło mistrza w ówczesnej stolicy obejmuje dom towarowy Chatorg (CUM) na Placu Róży Luksemburg 1/3 (obecnie Plac Pawłowski, 1925), całkowicie przebudowany po II Wojnie Światowej, Giełdę Towarową na pl. Tevelewa 13, 1925 (obecnie Plac Konstytucji), poprawiony projekt Nowego Pasażu, też na pl. Tevelewa (1926), budynki mieszkalne przy Alei Lenina 8. („Czerwony Browar”) i 10, 1928 (obecnie Aleja Nauki), a także budynek mieszkalny „Kommunar” (ul. Girshmana 17, 1932). Więcej informacji o architekcie można znaleźć w artykule: Mokrousova O., *Oleksandr Linets'kyy vs Pavla Al'oshyna: konflikt na tli epokhy JAleksander Linetsky vs Pavel Alyoshin: konflikt na tle epoki*, „Pam'yatky Ukrainy”, 2013, № 11, s. 58-69.

2. Miasto liniowe „Nowy Charków”: a. kompleks mieszkaniowy; b. główna brama charkowskiej fabryki traktorów (źródło: *Kharkiv the capital of constructivism: photograph album*, G. Mikhailov, V. Bysov (red.), Kharkiv: Dim Reklamy, 2019, s. 180)

2. Linear city “New Kharkiv”: a. residential complex; b. main gate of the Kharkiv tractor plant (source: *Kharkiv the capital of constructivism: photograph album*, G. Mikhailov, V. Bysov (ed.), Kharkiv: Dim Reklamy, 2019, p.180)

łaźni Korsakowskiej (łaźnia nr 3) przy Moskiewskim Prospekcie 181 (połowa lat 1920., wraz z architektem G.D. Tołokonnikowem), budynku mieszkalnego „Kommunar” (1932) przy ul. Girshmana 17, w przebudowie osiedla mieszkaniowego „Metalist” przy ul. Sumskiej 124-126 (1929-1935) i dawnego budynku „Domu Robotników”, w projektowaniu gmachu głównego Ukraińskiego Instytutu Fizyki i Techniki (1929-1930).

Dom „Kommunar” przy ulicy Griszmana 17 powstał w 1932 r. i przeznaczony był dla członków Rady Komisarzy Ludowych i wyższego aparatu rządu. Jego architektura utrzymana została w całości w formach konstruktywistycznych, które w tamtych czasach były „domyślnie” uważane za atrybut nowej państwowości radzieckiej. Dom ma dość powściągliwą formę. Jego elewacje są praktycznie pozbawione dekoracji, z wyjątkiem skromnego plastycznego wymodelowania wejść i witraży klatek schodowych w bocznych skrzydłach budynku. Budynek w planie ma kształt podkowy. Wyrazistej plastyczności kompozycji zespołu nadają dwie siedmiokondygnacyjne wieże boczne, które flankują otwarty na ulicę półkolisty dziedziniec frontowy, do którego wychodzi dziesięć wejść pięciokondygnacyjnej części domu (il. 6).

Wśród mieszkańców domu krąży do dziś anegdota, że taka forma planu służyła przemieszczaniu się mieszkańców kompleksu po szczeblach kariery. Nowi pracownicy Rady Komisarzy Ludowych po zatrudnieniu zostali osiedleni w prawej, zachodniej części podkowy. Gdy pracownik otrzymał awans, został przeniesiony na lewą, wschodnią część domu. Tak więc robotnicy niższego szczebla wstali wcześniej, z pierwszymi promieniami porannego słońca, podczas gdy szefowie mogli pozwolić sobie na dłuższy sen. Ten wyjątkowy budynek mieszkalny o bogatej i złożonej historii został wpisany w 2020 r. do krajowego rejestru zabytków architektury pod numerem 11587⁸.

3. Garaż Rady Komisarzy Ludowych

Garaż Rządu Ukraińskiej SRR (Rady Komisarzy Ludowych) został zbudowany w 1928 r.⁹ jako jeden z obiektów pomocniczych rządowego zespołu mieszkalnego „Kommunar”. Miejsce na garaż zostało wybrane przy ulicy Girshmana 16, naprzeciw projektowanego

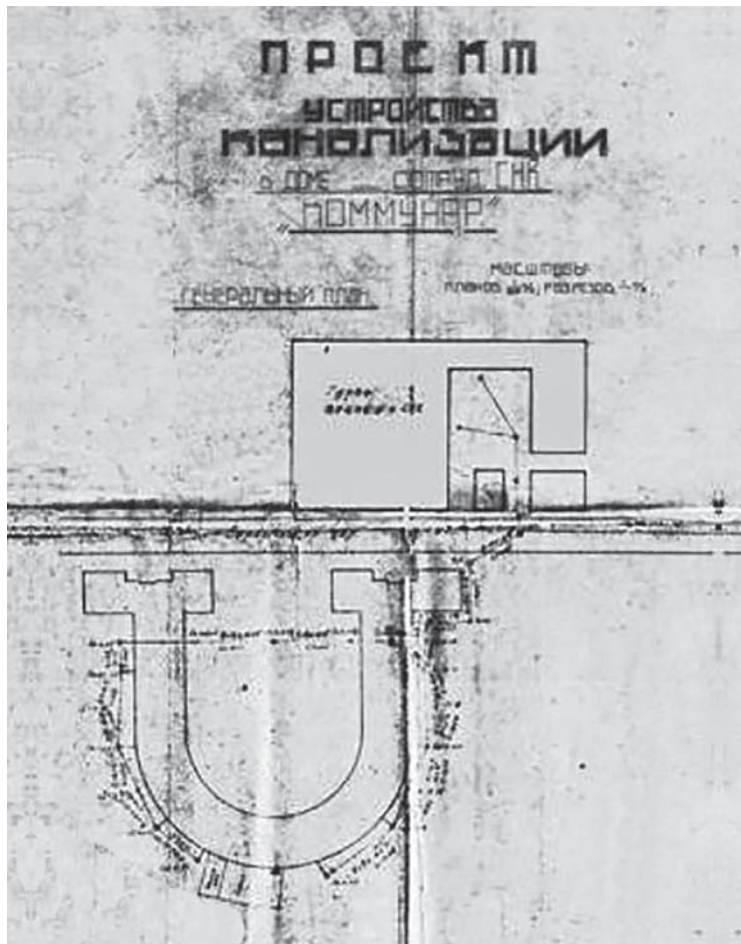
8. Derzhavnyy reestr nerukhomykh pam'yatok Ukrainy, reestr pam'yatok natsional'noho znachennya (Państwowy rejestr zabytków nieruchomości Ukrainy, rejestr zabytków o znaczeniu państwowym), <https://mkip.gov.ua/content/derzhavnyi-reestr-neruhomih-pamyatok-ukraini.html>, (dostęp: 27.08.2021)

9. Memorandum z 8.04.1931 r. skierowane do kierownika trustu „Ukrivilbud” Chelmno w sprawie przekazania środków na materiały deficytowe, Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti (Archiwum Państwowe Obwodu Charkowskiego) P-1777, on.2, d.95, dopovidna zapyska, 1931 r.

3. Miasto liniowe „Nowy Charków”. fotografia lotnicza z 1941 r. (źródło: *Aerofotos'yomka Vtoroy Mirovoy Voyny*, <http://warfly.ru> (dostęp: 27.08.2021)

2. Linear city “New Kharkiv”, aerial photography from 1941 (source: *Aerofotos'yomka Vtoroy Mirovoy Voyny*, <http://warfly.ru> (access: 27.08.2021)

4. Charków, dom „Kommunar”, ul. Girshmana 17, plan ogólny według oryginalnego rysunku z 1928 r., architektki A. Linetskiy, V. Bogomolov, budowa 1932 r. (źródło: Archiwum Miejskie Charkowa)

4. Kharkiv „Kommunar” house, 17 Girshmana Street, original drawing of the general plan from 1928, architects A. Linetskiy, V. Bogomolov, build in 1932 (source: Kharkiv City Archives)

domu „Kommunar”. Początkowo kompleks garażowy składał się z parterowej hali parkingowej na prawie 40 samochodów o powierzchni 2000 tys. m², bloku warsztatów samochodowych, dwukondygnacyjnego biurowca z piwnicą oraz Domu Szoferów. Konstrukcje wewnętrzne hali głównej – słupy i wiązary stropowe – żelbetowe monolityczne, ściany zewnętrzne ceglane, z nadprożami żelbetowymi monolitycznymi nad długimi poziomymi „leżącymi” oknami. Górny pas wiązarów jest lekko nachylony w kierunku ścian zewnętrznych w celu odprowadzenia wody opadowej. To nachylenie powtarzają kratownicowe konstrukcje stalowych świetlików, które doprowadzały światło dzienne do hali roboczej garażu. Trójkątne formy tych świetlików zachowały się do naszych czasów, ale zostały one zadaszone i nie są używane.

Kompozycja elewacji ulicznej garażu opiera się na kontraście między wydłużoną poziomą linią hali parkingowej i skromnym pionem przeszklonej bryły klatki schodowej budynku administracyjnego. Fasetywane witraż klatki schodowej i poziome okna budynku produkcyjnego miały drobne przeszklenia we wdzięcznych stalowych oprawkach, co jest typowe dla większości konstruktywistycznych budynków w Charkowie. Obecnie z oryginalnych detali budynku nie pozostało nic. Niemniej jednak dawny garaż, zniekształcony nie

5. Architekt A. Linetskiy (1884–1953), fotografia z lat 20. XX w. (źródło: archiwum prywatne A. Bouryaka)

5. Architect A. Linetskiy (1884–1953), photograph from the twenties of the 20th century (source: private archive of A. Bouryak)

do poznania przez niekończące się restrukturyzacje, jest aktywnie eksploatowany. W dużej hali dawnego garażu mieści się centrum handlowe, do składu którego wchodzi sieciowy supermarket, kilka butików, apteka i kawiarnia. W dawnym biurze funkcjonuje teatr eksperymentalny. Dwa małe lokale usługowe na parterze budynku mają osobne wejścia od ulicy (il. 7).

Po prywatyzacji, z woli nowych właścicieli, zniekształcono prawie wszystkie elementy budynku, z wyjątkiem nośnej konstrukcji żelbetowej. Wydłużone okna elewacji ulicznej częściowo obłożono cegłą, zamiast przeszkleń pasmowych pojawiły się osobne okna kwadratowe, a elewację holu głównego licowano płytkami ceramicznymi. Do budynku administracyjnego dobudowano zewnętrzne schody prowadzące na piętro oraz metalowy baldachim, okna zamknięto kratami. Najdłuższe ślady pierwotnego wyglądu budynku zachowały się na tylnej elewacji, ale ostatnia poważna przebudowa z początku 2010. i tu nie zostawiła ani oryginalnych okien, ani dawnych wzorów przeszklenia, ani oryginalnego tynku.

W czasie gdy budynek „Kommunar” był wpisywany do rejestru zabytków sąsiadujący z nim dawny garaż Rady Komisarzy Ludowych nie był oficjalnie traktowany jako część kompleksu i w związku z tym nie otrzymał statusu zabytkowego. Do połowy lat 60. obiekt był wykorzystywany zgodnie z przeznaczeniem, tzn. jako garaż dla samochodów służbowych Regionalnego Komitetu Partii i Regionalnego Komitetu Wykonawczego. Po rozpadzie Związku Radzieckiego budynek był wielokrotnie prywatyzowany, ciągle zmieniając właścicieli. Jednocześnie przeszedł kilka

6. Charków, dom „Kommunar”, ul. Girshmana 17, architekci A. Linetskiy, V. Bogomolov. a. dziedziniec wewnętrzny (źródło: fot. Wsiewołod Tarasewicz, 1958); b. fotografia lotnicza z 1941 r. (źródło: <http://warfly.ru> (dostęp: 27.08.2021)); c. fotografia lotnicza z 2020 r. (źródło: strona regionalna „Kharkiv Diary”, https://www.facebook.com/kharkiv.place/?ref=page_internal (dostęp: 27.08.2021))

6. Kharkiv, "Kommunar" house, 17 Girshmana Street, architects A. Linetskiy, V. Bogomolov: a. inner court (source: photo by Vsevolod Tarasevich, 1958); b. aerial photography from 1941 (source: <http://warfly.ru> (access: 27.08.2021)); c. aerial photography from 2020 (source: Regional site "Kharkiv Diary", https://www.facebook.com/kharkiv.place/?ref=page_internal (access: 27.08.2021))

barbarzyńskich remontów oraz przebudów, stopniowo tracąc swą pierwotną elegancję i formę.

4. Stan obecny i zamierzenia projektowe

O ile budynek mieszkalny zespołu „Kommunar” pozostaje w stosunkowo dobrym stanie technicznym i nadal spełnia swe pierwotne funkcje, to budynek

dawnego garażu Rady Komisarzy Ludowych jest użytkowany niezgodnie ze swym przeznaczeniem i dewastowany. Profesorowie i studenci Wydziału Architektury Narodowego Uniwersytetu Budownictwa i Architektury w Charkowie byli jednymi z pierwszych, którzy zainteresowali się tym niszczącym zabytkiem, proponując kilka koncepcji jego renowacji. Szczególnie

interesujące są dwie koncepcje projektowe, wskazujące możliwości adaptacji obiektu do nowej funkcji i przywrócenia jego pierwotnego wyglądu.

Projekt badawczy studentów szóstego semestru Jekateriny Jerczenko i Natalii Skackowej prowadzony pod kierunkiem prof. Aleksandra Buriaka polegał na częściowym przekształceniu pierwotnej funkcji budynku. Zaproponowano wykorzystanie dawnego garażu Rady Komisarzy Ludowych na siedzibę muzeum i klubu miłośników zabytkowych samochodów, z salą ekspozycyjną oraz warsztatami w dawnych halach roboczych i częścią klubową w dawnym budynku administracyjnym. Wszystkie części zabytku miały zostać przywrócone do pierwotnego wyglądu, a nowo projektowana oficyna konferencyjna miała wyraźnie z nią kontrastować. Inną propozycję przedstawiła dyplomantka profesora Buriaka, Aleksandra Wachnichenko, prezentując koncepcję umieszczenia w dawnym garażu Rady Komisarzy Ludowych Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie (il. 8). W tej wersji przestrzeń hali głównej garażu miała pomieścić biura służb wizowych oraz sale wystawowe i koncertowe, bardzo przydatne dla realizacji programu kulturalnego prowadzonego przez tę placówkę. Biura samego Konsulatu mieściłyby się w dawnym budynku administracyjnym z salą recepcyjną, przed którą na dziedzińcu zaprojektowano ogród.

Jednak niezależnie od dalszych losów historycznego garażu, dokładne rozpoznanie jego historii, układu przestrzennego i konstrukcji zwiększy szanse na przywrócenie zabytkowi pierwotnego wyglądu

7. Charków, garaż Rady Komisarzy Ludowych, stan obecny, ul. Girshmana 16 (foto A. Bouryak, 2021)

7. Kharkiv, garage of the People's Commissars Council, current state. 16 Girshmana Street (photo A. Bouryak, 2021)

i historycznego znaczenia. Wzbogaci to istotnie architektoniczne dziedzictwo ukraińskiego modernizmu, zapisując kolejną „białą kartę na mapie konstruktywistycznego Charkowa.

8. Rekonstrukcja graficzna budynku garażu Komisarzy Ludowych w pracy dyplomowej studentki O. Wachnichenko, wykonanej pod kierunkiem prof. A. Bouryaka, 2011 (źródło: archiwum prywatne A. Bouryaka)

8. Graphic reconstruction of the building of garage of the People's Commissars Council in the structure of the diploma project by student O. Vakhnichenko, work under prof. A. Bouryak, 2011 (source: private archive of A. Bouryak)

Bibliografia

- A. Buriak, *Luksus wertykalny. Oblicza modernizmu w architekturze. Paradygmat luksusu w architekturze modernizmu XX wieku*, [w:] „Trójgłowy smok” – architektura dwudziestolecia międzywojennego na Górnym Śląsku (1922-1939), Ryszard Nakonieczny, Justyna Wojtas-Swoszowska (red.), Katowice: Śląsk, 2013, s. 21-28
- A. Bouriak, M. Rusanova, *Dlaczego wspaniała architektura wczesnego ukraińskiego modernizmu jest mało znana na świecie i mało popularna na Ukrainie*, [w:] *Modernizm w Europie – Modernizm w Gdyni*, Maria Jolanta Sołtyś i Robert Hirsch (red.), Gdynia, 2019, № 6, s. 69-74
- K. Cherkasova, *Idei i realizatsiya plana sotsialisticheskoy rekonstruktsii Khar'kova 1933-1935 godov (Pomysły i realizacja planu socjalistycznej odbudowy Charkowa w latach 1933-1935)*, [w:] *Sovetskoye gradostroitel'stvo 1920-1930-kh godov: Novyye issledovaniya i materialy*, Yu. Kosenkova (red.), Moskwa: Librokom, 2010
- *Derzhavnyy reyestr nerukhomykh pam'yatok Ukrainy, reyestr pam'yatok natsional'noho znachennya (Państwowy rejestr zabytków nieruchomości Ukrainy, rejestr zabytków o znaczeniu państwowym)*, <https://mkip.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-neruhomih-pamyatok-ukraini.html>, (dostęp: 27.08.2021)
- *Dvorets pyonеров y oktyabryat (Pałac Pionierów i Oktobrystów)*, [w:] *Khar'kov: novoye o znakomykh mesta. Stat'i i stranitsy krayevedcheskogo al'boma (Charków: nowość o znanych miejscach. Artykuły i strony albumu historii lokalnej)*, <http://the-past.inf.ua/list-2-1-117.html>, (dostęp: 27.08.2021)
- *Kharkiv buduye. Fotoal'bom (Charków buduje. Album fotograficzny)*, P. P. Khitrov (red.), Kharkiv: Publikatsiya Kharkivs'koyi Mis'koyi Rady 1931, p. 113
- *Khar'kov: "krasnyye" doma (Charków: czerwone domy)*, [w:] *Khar'kov: novoye o znakomykh mesta. Stat'i i stranitsy krayevedcheskogo al'boma (Charków: nowość o znanych miejscach. Artykuły i strony albumu historii lokalnej)*, <http://the-past.inf.ua/list-3-3-12.html>, (dostęp: 27.08.2021)
- *Kharkiv the capital of constructivism: photograph album (Charków stolicą konstruktywizmu: album fotograficzny)*, G. Mikhailov, V. Bysov (red.), A. Buriak (artykuł wstępny), Kharkiv: Dim Reklamy, 2019
- A. Leibfreid, Y. Polyakova, *Khar'kov. Ot kreposti do stolitsy: zametki o starom gorode (Charków. Od fortecy do stolicy: notatki o Starym Mieście)*, Kharkiv: Folio 2004, s. 335
- *Liniyne misto «Novyy Kharkiv». aerofotozhyomka 1941 roku (Miasto liniowe „Nowy Charków”. fotografia lotnicza z 1941 r.)*, Aerofotos'yomka Vtoroy Mirovoy Voyny, <http://warfly.ru> (dostęp: 27.08.2021)
- O. Mokrousova, *Oleksandr Linets'kyi vs Pavla Al'oshyna: konflikt na tli epokhy (Aleksander Liniecki vs Paweł Alyoshin: konflikt na tle epoki)*, „Pam'yatky Ukrainy”, 2013, № 11, s. 58-69

Aleksander Buriak, dr. hab (Teoria Architektury), Charkowski Narodowy Uniwersytet Budownictwa i Architektury, kierownik katedry, profesor. Członek ICOMOS i Ukraińskiej Akademii Muncypalnej, Sekretarz Generalny DOCOMOMO Ukraina. Zainteresowania naukowe: teoria i metodologia reprodukcji profesjonalizmu architektonicznego; Historia i ochrona dziedzictwa architektury Ruchu Współczesnego. Osobiste wystawy malarstwa i grafiki. Kontakt: abouryak@yahoo.com, +38050 545 9967, www.alexander-bouryak.com

Mariia Rusanova, Charkowski Narodowy Uniwersytet Budownictwa i Architektury, doktorantka (Architektura i Urbanistyka), Zainteresowania naukowe: historia i ochrona dziedzictwa architektury Ruchu Współczesnego na Ukrainie. Kontakt: maryrusanova19@gmail.com, +380939710402